

De verstikkende roep om vadertje staat

De Maastrichtse hoogleraar Staats- en Bestuursrecht Twan Tak heeft er weinig vertrouwen in dat de overheid sociaal gaat innoveren. “Dan zouden we eerst moeten ophouden met nog meer regels te ontwikkelen, maar dat zie ik niet gebeuren. Een bevlogen ambtenaar loopt binnen de overheid onherroepelijk vast. Er is geen ruimte meer voor eigen initiatief.” Overigens geeft professor Tak de ambtenarij daar niet de schuld van. “Het kwaad zit niet bij de ambtenaren, maar bij de samenleving die een immense behoefte aan zekerheid heeft en dat graag in regels vertaald wil zien. Het is de roep om vadertje.”

Wat te doen aan de overdaad aan regels bij de overheid? Niet alleen burgers en bedrijven hebben daar last van, maar ambitieuze ambtenaren ook. De bewegingsruimte is steeds beperkter geworden en dat terwijl creativiteit en innovatie ruimte nodig hebben. Professor A.Q.C. (Twan) Tak van de Universiteit Maastricht laat zich daar pessimistisch over uit. Is er nou echt niks aan te doen?

Beleidsvorming versus beleidsuitvoering

Tak: “Dan mogen we eerst ophouden met nog meer regels te maken, want dat is de laatste decennia de ontwikkeling geweest. Ambtenaren stromen door van de beleidsuitvoerende naar de beleidsvormende sector, want die heeft meer status en een betere salariëring. Op de beleidsuitvoering wordt dan ook neergekeken. Er is dus in de ambtenarij alleen maar eer te behalen met het formuleren van nog meer normen. Hoe je dat kunt oplossen? Nou, ik heb voorgesteld om de honorering om te keren. Betaal beleidsuitvoerende ambtenaren beter dan de beleidsvormende. Dat is natuurlijk volstrekt irreal, het druist tegen alle gevestigde belangen in en het zal om die reden dan ook niet gebeuren, maar logisch zou het wel zijn.”

Nou rekent Tak deze situatie de ambtenaren zelf niet aan. “Het kwaad zit niet bij de ambtenaren zelf. Het zit in de samenleving die een immense behoefte heeft aan zekerheid en dat graag in regels vertaald wil zien. Het is de roep om vadertje. Vadertje Staat moet dat voor ons regelen. De echte fantasie, de ruimte, de persoonlijkheid en de eigen identiteit van het individu – dat verdwijnt allemaal.” De individualisering van de samenleving is niet iets dat de hoogleraar zich op het terrein van het recht ziet afspelen. Wellicht geldt die individualisering voor de mens als consument en economisch wezen, maar niet als burger in de rechtstaat. Daar is het individu volledig ondergeschikt aan de samenleving; vertegenwoordigd door de overheid.

Rechtszekerheid versus rechtvaardigheid

Twan Tak: “Het recht beweegt zich altijd tussen twee polen, de rechtszekerheid en de rechtvaardigheid. Rechtszekerheid is weten waar je aan toe bent, het is de voorspelbaarheid van het recht. En dat is ook belangrijk. Aan de andere kant heb je de rechtvaardigheid. Dat is de rijdende rechter die een uitspraak doet over jouw individuele geval. Het is de toepassing, of beter gezegd de aanpassing van de regel aan het bijzondere geval van het individu en zijn omstandigheden. Maar die beweging tussen die twee polen is helemaal doorgeslagen naar de kant van de rechtszekerheid.”

De individuele rechtspositie van de burger wordt als het ware steeds weer geofferd aan het in de rechtszekerheidsregels gevatte algemene belang. En zo timmert onze hang naar zekerheid en het uitsluiten van risico's langzaam de ruimte voor individualiteit en aandacht daarvoor dicht. En dat is nu juist de bestuurlijke ruimte van de uitvoerende ambtenaar; de overheidsbeambte met eigen gezags- en beslisbevoegdheden.

Het meest schokkende vindt Tak de ontwikkeling dat wij de overheid zijn gaan zien als de bron van alles, zelfs als bron van het recht. Tak: "Als de span eruit is, dan schaaft men zich onder de vleugels van vaders. Die moet het dan maar regelen. Maar de overheid als bron van recht, dat is een enorme vloek. Dat had je in de communistische heilstaat. In een democratie is het vrije individu de bron van alle gezag en recht. Het gaat om de individuele, vrije mens die in volstrekte vrijheid van zijn individualiteit moet kunnen genieten. Daar is slechts één beperking op: wat hij voor zichzelf claimt, dat mag ook een ander claimen. Enkel om dat te waarborgen verdragen de individuen een overheid; dat is haar enige bestaansrecht en bestaansreden."

Geweldige schok

Als de appellerende burger zijn gelijk wil halen dan komt hij uiteindelijk niet bij de rijdende rechter uit, maar bij de Raad van State, 'geen rechter, maar een regent' aldus Tak. "De Raad van State toetst ook geen individuele rechten maar algemene besluiten. Procedures bij deze Raad hebben dus weinig zin. Alle individualiteit is weggepoetst, terwijl het gelijkheidsbeginsel juist met zich meebrengt dat alle verschillen van elk individu met gepaste ongelijkheid tegemoet moeten worden getreden. Maar uit oogpunt van efficiency zijn alle personen en situaties gestandaardiseerd en uitgenormd. Dat laat geen ruimte meer voor individualisering."

Deze situatie gaat niet vanzelf over, stelt Tak. Sterker nog, het aantal regels zal alleen maar toenemen – uiteindelijk omdat we dat zelf gewild hebben. Is daar een uitweg uit? Twan Tak: "Het enige dat een dergelijke situatie echt kan saneren is een geweldige schok. Dan wil men zijn mening echt verkondigen, dan gaan mensen demonstreren, vergaderen en komen ze in beweging. Dan hebben ze weer behoefte aan hun grondrechten, die nu met de dag verder verdwijnen. Ik ben geen historicus, dus ik ben op mijn hoede om vergelijkingen van de huidige situatie met het verleden te trekken, maar het zou zo kunnen zijn dat er grote parallellen bestaan met de nadagen van culturen en het einde van rijken. Als de rek eruit is, dan mag vaders het opknappen. Dat is geen goede ontwikkeling voor de Nederlandse samenleving en ook niet voor de ruimte en vrijheid waar innovatie om vraagt."